

KAPITTEL 13

Om blindsoner, utkikkspunkt og epistemologiske fellesskap: Hva kan gjøres for å skape ny kunnskap?

May-Len Skilbrei Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitetet i Oslo

Abstract: There are many barriers for researchers' attempts to offer new insights. Categories, perspectives and the needs of the present play a part in forming what researchers see, think and write. In this chapter I present examples from my own and others' research in order to explore the dynamics of how such impact plays out. Lack of recognition of how one's thinking is shaped by definitions and assumptions derived from our present situation means that researchers easily end up acting as problem solvers instead of contributing by identifying new problems and offering new analysis and insights. There is thus much to gain, for both the researcher and society, if research is able to go beyond contemporary understandings, and I end the chapter by presenting possible avenues for realizing this potential.

Keywords: research, knowledge paradigms, epistemology, norms, politics

Innledning

Ikke all forskning skaper grunnleggende ny kunnskap om verden, men verdien av forskning er at den ikke kun bidrar til å reprodusere de forestillingene som allerede eksisterer. Hvis forskere bare ser, skriver og sier det alle allerede vet, trengs de ikke; forskning gjennomføres for å skape annen kunnskap enn hverdagsforståelser gir. Så enkelt og så vanskelig er det. I dette kapitlet skal jeg bruke mine egne erfaringer som forsker for å undersøke hvordan grunnleggende forståelser påvirker hva forskere er i stand til å se, og derfor skrive om.

Utgangspunktet mitt er at forskerens posisjon og perspektiver ikke er et problem som må løses eller fjernes. Forskere er individer og medlemmer i samfunnet, og har derfor meninger om hvordan ting bør være, på lik linje med andre individer. Det er ingen forutsetning for å være en god forsker at man ikke mener eller føler noe. Engasjement som bunner i et politisk ståsted, et normativt stillingstagende eller egen erfaring, kan være en viktig drivkraft for forskeren, og slik være viktig for at forskningen i det hele tatt blir utført. Engasjement kan også bety at forskeren blir i stand til å stille relevante og viktige forskningsspørsmål. Engasjement er slik uunngåelig, men også positivt, for forskningens kvalitet.

Samtidig er det slik at dette kan utfordre forskerens evne til å skape ny kunnskap. Forholdet mellom forskerens posisjon og kunnskapen som skapes, har flere sider. Det kan for det første være snakk om at forskere bevisst bruker forskning for å skape ønskede politiske endringer eller ønskede resultater for egen del. Dette kan vi forstå som en situasjon der forskningen blir et middel til et mål, altså at forskeren instrumentaliserer forskningen. I en slik situasjon kan det være at forskeren velger seg perspektiver, og slik skaper forutsetningene for funnene sine, basert på ideologi eller nyttehensyn. Det er ikke uvanlig at andre bruker forskning på denne måten, for eksempel når politikere, organisasjoner og media viser til forskning som styrker egen argumentasjon eller formål, til tross for at de er innforstått med at det foreligger forskning som kan så tvil om denne forskningens gyldighet. Dette blir ofte omtalt som *cherry-picking*. Dette er relaterte fenomener: Når forskeren bruker forskning for å nå et mål, skaper hen legitimitet for at også andre gjør det. For det andre handler forskerens posisjon om at hen personlig og faglig har med seg mer ubevisste forestillinger og perspektiver som får betydning for forskningen. Det er dette siste dette kapitlet tar for seg.

Jeg vil først si noe om forskerrollen. Det er en lang tradisjon for at forskeren agerer som problemløser i det norske samfunnet, som en som utformer forskning for å belyse fenomener som regnes som et problem i samfunnet, med et mål om å hjelpe til med å løse dette. Jeg vil ved hjelp av eksempler fra egen og andres forskning vise hvordan dette bidrar til å skape blindsoner, før jeg går nærmere inn i dynamikken i problemløserrollen. Det er en legitim forskerrolle å bidra til å løse oppgaver i samfunnet, men det må suppleres av en evne til å stille nye spørsmål, for ikke kun å reprodusere eksisterende forestillinger. Derfor diskuterer jeg forutsetningene for å utvikle en spørsmålsstillerrolle for forskeren. Avslutningsvis gir jeg noen refleksjoner over hvordan forskeren kan hindre at kunnskapen hen skaper er så formet av tiden hen lever i og de forutsetningene hen forsker under, at den bidrar med lite annet enn forsterkede forestillinger.

Forskeren, et barn av sin tid

Forskning brukes aktivt for å utforme politikk og sørge for gode måter å gjennomføre den på. Norge har en sterk og lang tradisjon for å inkludere forskning i slike prosesser, og samfunnsvitenskapelig forskning har hatt en sentral rolle i å utvikle samfunnet. Det hevdes at dette båndet også har bidratt til å forme norsk samfunnsforskning på en grunnleggende måte (Norges forskningsråd, 2010). Statens problemer blir samfunnsvitenskapens problemer, og slik har norsk samfunnsvitenskapelig forskning blitt styrt i retning av en problemorientert empirisme. Dette kan regnes som en styrke, og som noe som har bidratt til å sikre at samfunnsutviklingen har blitt styrt av robust forskning (for eksempel hos Aubert i Midtbøen & Pedersen, 2020). Det er også noe som kan ha gjort det vanskelig for forskere å skape kunnskap som utfordrer myndighetenes perspektiver. At forskere ukritisk tar i bruk perspektiver og begreper som allerede er etablert, betyr også at de kan bidra til å befeste de forestillingene de bygger på. Når forskere ikke er «spørsmålsstillere», men «problemløser», for å oversette Lesley McAras (2017, s. 768) begrepspar *problem raisers / problem solvers*, kan forskningen ende opp med å validere stereotypier folk har om andre eller om fenomener, og det kan gi legitimitet til, og bidra til å avpolitiserer, spesifikke fortolkningsrammer. Gjennom å legge myndighetenes problemforståelse og løsningshorisont til grunn, blir forskeren «med på laget». Slik forskning bidrar også til å stilne kritikk mot statlige praksiser

som vedlikeholder ulikhet og marginalisering (Bourdieu & Wacquant, 1999; Büscher, 2010; Christie, 1997).

Migrasjonsforskningen gir eksempler på dette. På migrasjonsfeltet er det slik at myndighetsperspektivet grunnleggende definerer migrasjon som et problem, og et problem som myndighetene tyr til forskning for å løse. Perspektivet ligger innbakt i utlysninger på både nasjonalt og europeisk nivå. I EUs overordnede migrasjonspolitik, *European Agenda on Migration* fra 2015, blir migrasjon omtalt som en «utfordring» og «krise» for Europa (Sigona, 2018). Forståelsen av migrasjon som et problem er ikke ny, og hviler på en forutsetning om at det riktige og naturlige er at mennesker blir der de er født, det Oliver Bakewell (2008) kaller bofasthetsnormen (*sedentary bias*). Denne normen preger både politikken og migrasjonsforskningen (Skilbrei, 2021).

Det foregår lignende prosesser i andre felt, der en grunnleggende forståelse av noe som et spesifikt problem er forutsetning for både politikken og forskningen. Suda Perera (2017) viser til at forskning i konfliktområder hviler på vestlige staters forestillinger om egen plass i verden. Eksempelet hennes er forskning fra Den demokratiske republikken Kongo (DRC), og hun viser at forskere har tatt premisset om at konflikter i Afrika kun kan løses om vestlige stater intervenerer for gitt. Med dette utgangspunktet ender forskning opp med å handle om hvordan vestlige stater kan intervensere mest mulig effektivt. En normativ allianse mellom politikk og forskning finnes ikke bare i forskning initiert og finansiert av de samme statene, den påvirker også forskning som ikke eksplisitt er utført for å løse et styringsproblem og som er utført av forskere som i utgangspunktet er kritiske til vestlige staters praksis (Bakewell, 2008). Samtidens forståelser og perspektiver former også forskning.

Faren for at forskeren ikke klarer å frigjøre seg fra posisjoner, kategorier og begreper som allerede finnes, er til stede både i oppdragsforskning og grunnforskning. Det som kan være ulikt er at som oppdragsforsker kan det være vanskeligere å fjerne seg fra statens perspektiv på noe den regner som et problem, fordi det å nekte å akseptere premissene i diskursen om temaet, kan bety at hen ikke får finansiering til forskningen sin. EUs satsing på forskning gjennom Horizon Europe har som eksplisitt begrunnelse at den skal bidra med å løse samfunnsutfordringer (Europakommisjonen, u.å.), og EUs tilnærming påvirker også andre forskningsfinansierer. I *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2023–2032* etableres «målrettede samfunnsoppdrag» som er ment som «banebrytende satsinger der målet er å

finne løsninger på definerte teknologiske og/eller samfunnsmessige problemer innenfor en angitt tidsfrist» (Meld. St. (2022–2023), s. 76). Forskere lar seg styre av incentiver – det er ingen grunn til å ta i bruk tvangsmidler som eksplisitt krenker forskningens frihet i et land som Norge. I stedet vil finansieringssystemet og normaliseringen av en normativ allianse sikre at forskere innordner seg. Sammen med personlige erfaringer, faglig disiplinering og kategorier og begreper som normaliserer gitte forestillinger i den eksisterende forskningen, utgjør dette forskerens utkikkspunkt.

Bakewells og Pereras analyser av konfliktforskningen peker på den mer generelle utfordringen ved at samfunnsvitenskapelig forskning på ulike måter blir formet av myndigheters kunnskapsbehov og deler ideer om hva som er problemet. Forskere blir rett og slett formet av sin samtid. Howard Becker (1998) gir et eksempel på hvordan dette kan spille seg ut i praksis. Han tar utgangspunkt i rusforskningen og beskriver forholdet mellom ideer om bruk av illegale narkotiske stoffer og rusbrukere på den ene siden, og orienteringen i forskning, på den andre. Hans tese er at et spesielt bilde av rusbruk, at det handler om en form for virkelighetsflukt, har fått fotfeste i samfunnet. Dette er en grunnleggende antakelse som former utvikling av ny forskning. Bildet av rusbruk som flukt innebærer at den underliggende forklaringen på at personer ruser seg blir at de har noe å flykte fra, at det er noe i deres bakgrunn som gjør det forståelig at de vil flykte. Det er vanskelig å unnsnippe denne fortolkningen for forskere, lekpersoner og praktikere som jobber med gruppa, og det leder til at andre spørsmål om rusbruk ikke stilles (Becker, 1998, s. 15).

Grunnleggende forestillinger om et fenomen gjør at noen ting framstår som innlysende, mens andre ting framstår som noe det kreves forskning for å undersøke nærmere. I det følgende skal jeg presentere eksempler fra forskning på prostitusjon, voldtekt og menneskehandel for å illustrere hva dette betyr i praksis og hva slags konsekvenser det har.

Forskeren som problemløser

Det første eksempelet mitt er hentet fra prostitusjonsforskningen. Prostitusjon har blitt regnet som et problem av myndigheter, befolkningen og religiøse krefter lenge, men det har variert hva slags problem. Det har vært regnet som en trussel mot kjernefamilien, kirken og folkehelsen (Rydström, 2018). Hvis vi tar utgangspunkt i de siste femti årene, har det foregått en omdefinering av hva prostitusjon er. Mens man på 1960-tallet

og store deler av 1970-tallet framstilte prostitusjon som umoralsk og knyttet til personlige problemer og karaktertrekk, vokste det fra slutten av 1970-tallet av fram en forståelse i Norge av prostitusjon som et sosialt problem, knyttet til individuelle problemer som fikk sin forklaring i strukturell ulikhet, spesielt samfunnets kjønns- og klasserelasjoner (Skilbrei, 2012). At forståelsen av «prostitusjonsproblemet» utviklet seg slik, henger blant annet sammen med den økende viktigheten av sosialt arbeid som profesjon og institusjon og den kunnskapsproduksjonen som ble gjennomført i regi av disse (Jensen, 1990). At prostitusjon ble definert som akkurat dette problemet i Norge på den tiden, reflekterte hvem sosialarbeidere møtte gjennom sin praksis, de mest utslåtte ungdommene i gateprostitusjon, men også om hvilke begreper og forståelsesformer sosialarbeidere hadde i verktøykassa. At prostitusjon ble forstått som et fenomen som handlet om sosialt utslåtthet, bekreftet og konsoliderte behovet for sosialt arbeid, og Norge var spesielt tidlig ute med å etablere særtiltak for personer som selger sex (Skilbrei, 2012). At Norge har hatt en sterk tradisjon for særtiltak på prostitusjonsfeltet har fortsatt å forme hva vi som samfunn vet om prostitusjon, fordi den kunnskapen sosialarbeidere skaper for å planlegge og evaluere eget arbeid også blir tilgjengeliggjort og brukt av forskere (se f.eks. Rasmussen et al., 2014).

Det er ikke slik at denne problemforståelsen fortrenget alle andre. Poenget er at denne forståelsen fikk stor betydning for retningsvalg i prostitusjonspolitikken fra 1980-tallet av. I dag er situasjonen slik at prostitusjon fra politisk hold er etablert som et problem i Norge, et problem myndighetene møter med straffeloven i hånden. Fordi det ikke bare er et problem som må bekjempes, men regnes som et problem som går mest ut over de som selger sex, er både det å tilrettelegge for andres prostitusjon og å kjøpe seksuelle tjenester forbudt, mens det å selge sex har vært lovlig siden 2000.

Internasjonalt foregår det en ny kamp om definisjoner, begreper og kunnskap som reflekterer en grunnleggende uenighet om hva prostitusjon er og hvordan det bør reguleres. I alle felt er det noe som legges til grunn som sant om fenomenet, som skaper, og skapes av, typiske formuleringer, hva det sammenlignes med og hvilke metaforer og uttrykk som brukes. Den ene posisjonen rammer inn prostitusjon som en form for arbeid. I tråd med dette plasseres prostitusjon, eller «sexarbeid», i sammenheng med andre former for arbeid, og hvorvidt prostitusjon er problematisk eller ikke, vurderes på lignende måter som man ville vurdert arbeidsvilkår ellers. Som i annet lønnsarbeid er det ulike årsaker til at arbeidstakere tar jobben, og

ikke alle jobber under gode forutsetninger eller på måter som tilbyr selvrealisering. Bakgrunnen til at arbeidstakere har akkurat den jobben de har, kan være manglende alternativ som skyldes personlige problemer og diskriminering i andre deler av arbeidslivet. At arbeid ikke alltid handler om et fritt valg for den enkelte, er ikke hovedanliggendet, men i stedet hvordan man kan forbedre vilkårene i arbeidet. Den andre modellen bygger på en forståelse av prostitusjon som en form for kjønnsbasert vold som må ses i forhold til andre former for vold. Slik blir prostitusjon grunnleggende problematisk, også når vilkårene relativt sett er gode.

Dette er både posisjoner som former politiske agendaer og aktivisters strategier og som skaper rammebetingelser for forskning. Mange forskere knytter seg an til en av disse modellene helt eksplisitt, ved å erklære tilslutning til en posisjon. Tilslutning til en forståelse av prostitusjon som arbeid arter seg ofte ved at forskere uttrykker at de er allierte med sexarbeidere, gjerne med direkte referanse til anbefalinger fra den nasjonale eller internasjonale sexarbeiderbevegelsen. Kravet om å opptre som en alliert blir styrket av idealet om deltakende metodologier. Å agere som «en alliert» inngår i dette, og det handler om å slippe til stemmene til personer som selger sex, men også å støtte den politikken de mener skaper best vilkår for prostitusjon, noe som ofte vil innebære avkriminalisering med mål om normalisering (se f.eks. Murphy, 2022, s. 227). Laura Connelly og Teela Sanders argumenterer for at forsker-aktivisme gir det mest etiske utgangspunktet for kunnskapsproduksjon (2020, s. 213, kursiv i original): «An important place for academics within the sex workers' rights movement as allies and, as we contend in this chapter, our work should be *in service* to this movement.»

Også forskere som tilslutter seg en forståelse av prostitusjon som en form for vold argumenterer med at dette forplikter forskerne. Dette gjelder for eksempel Melissa Farley et al. (1998), som skriver: «From the authors' perspective, prostitution is an act of violence against women: it is an act which is intrinsically traumatizing to the person being prostituted» (s. 405). Forskning som ikke inntar denne posisjonen, men som i stedet kan mistenkes for å ta kundens eller samfunnets perspektiv, framstilles som apologetisk (se f.eks. Farley, 2005). Hvis vi i stedet avviser at det finnes én sannhet om et komplisert fenomen som prostitusjon, blir kunnskapen vi har mangelfull dersom all eller nesten all forskning bygger på én grunnleggende forståelse av hva prostitusjon er. Dette betyr ikke at man ikke kan skape gyldig og god forskning med disse utgangspunktene, men det er problematisk fordi det fortrenger andre perspektiver, andre sannheter (Foucault, 1980).

Blindsonene som skapes i prostitusjonsfeltet, har en eksplisitt politisk dimensjon. Den ene posisjonen postulerer at myndigheters forsøkt på å kontrollere prostitusjon som noe annet enn arbeid, skaper problemer for personer som selger sex. Den andre posisjonen bygger på det synet at det er prostitusjonen i seg selv som utgjør problemet, et problem som – som for vold ellers – krever at myndighetene bruker straffepolitiske virkemidler. Disse to forståelsesmodellene er klart forankret i politiske kamper om prostitusjon, kamper forskere er forventet å ta stilling til. Disse kan forstås som to paradigmer, med Thomas Kuhns begrep. Kuhn legger vekt på at det man kan se på som «paradigme-deling» (*paradigm sharing*) lærer oss å se virkeligheten på en spesiell måte, på en måte som passer overens med det andre som tilslutter seg paradigmet ser (Law, 2004, s. 43). Med eksempelet over, kan vi si at når forskere slutter seg til en av de to modellene tar de til seg en «pakke» av «law-like generalisations, implicit assumptions, instrumental and embodied habits, working models, and a general and more or less implicit world-view» (Law, 2004, s. 43), fordi de både slutter seg til en forståelse av hva prostitusjon er, hva slags kunnskap om prostitusjon som er gyldig, og hva slags politikk som er løsningen.

Interessant nok gjenfinnes noe lignende i forskningen om seksuell vold, men der oppstår ikke blindsoner på grunn av båndet mellom politikk og forståelse, heller av forestillinger om menns og kvinners seksualitet som grunnleggende ulike. Det forskes lite på hvorfor personer begår seksuell vold, spesielt voldtekt. I stedet er det de siste førti årene vokst fram forskning om ofre for seksuell vold, særlig voldtekt, og dette har etter hvert utviklet seg til et stort og robust forskningsfelt (Dworkin et al., 2017; Skilbrei et al., 2019). At ofre for seksuell vold har vært prioritert i forskningen, ikke utøvere, handler trolig om et opplevd behov for å dokumentere skader og konsekvenser av voldtekt. Slik blir forskningen et ledd i et synliggjøringsprosjekt med et mål om å påvirke politikken i retning av å behandle voldtekt med et større alvor. Men, mener jeg, det kan også tolkes som noe som reflekterer et underliggende bilde av fenomenet, nemlig at det grunnleggende ikke behøver å forklares hvorfor noen (les: menn) begår seksuell vold. Selv om seksuallovbruddsutøvere demoniseres og framstilles som avvikere (Kruse & Skilbrei, under utgivelse), er det også slik at det er lett å finne beskrivelser som normaliserer seksuallovbrudd. Slik normalisering foregår ved at seksuelle krenkelser plasseres i forlengelse av aksepterte maskulinitetsnormer og seksuelle praksiser. Når samfunnet i liten grad ser ut til å søke informasjon om hvorfor noen begår seksuell vold, kan det

handle om at motivasjonen framstår som naturlig og driftsstyrt, og denne blindsonen kan bidra til å normalisere og naturalisere seksuell vold.

Mitt tredje eksempel er forskning på menneskehandel. På dette feltet finnes det en sterkt etablert problemforståelse som former både internasjonal og nasjonal lovgivning, og som det er vanskelig å ikke tilslutte seg, nemlig at menneskehandel som grensekryssende organisert kriminalitet utgjør kynisk utnytting av sårbare migranter.

Menneskehandel, slik det de siste tjue årene har blitt framstilt i norsk offentlighet, er grusom utnytting det er umulig å ikke støtte bekjempelsen av. Med begreper som «vår tids slaveri» (Justis- og politidepartementet, 2010), og ved å hente eksempler som inkluderer ekstrem vold, bortføring og innesperring (for eksempel av utenriksminister Jonas Gahr Støre i Skjævesland, 2006), framstår menneskehandel som et klart gjenkjennelig fenomen som det er lett å ta avstand fra.¹ Det er lett å skjønne hvem som er skurkene i fortellingen, de kalles ofte også rett og slett skurker (se f.eks. Jan Bøhler i Thorenfeldt, 2014), og ofrene framstår som hjelpeløse i møte med deres ondskap. I et slikt scenario etableres det en klar moralsk forpliktelse til å bidra, som for eksempel uttrykt av daværende justisminister Knut Storberget i forordet til regjeringens tredje handlingsplanen mot menneskehandel, *Stopp menneskehandelen 2005–2008* (Justis- og politidepartementet, 2005, s. 1): «Vi vil ikke sitte stille og se på at en stadig mer omfattende handel med særlig kvinner og barn får utvikle seg til vår tids slavehandel.» Det blir altså mer og mer av det, og innholdet blir verre og verre. Den politiske diskursen, og måten menneskehandel er administrativt rammet inn på, er entydig. Menneskehandel er regulert som en del av transnasjonal organisert kriminalitet og det viktigste virkemiddelet i Norge, som i andre land, er å straffeforfølge menneskehandlere. Hvis menneskehandel er slaveri, er et klart at slaveeierne skal straffes.

I tillegg til strafferettslig respons mot «bakmenn», har norsk menneskehandelspolitikk utviklet et komplisert nett av hjelpetiltak. Gjennom etablering av «sikre boliger», «risikovurderinger» og «retur til hjemlandet» etableres menneskehandel som et distinkt problem; et som inneholder trusler, fare og ufrivillig migrasjon. I et slikt perspektiv blir et viktig virkemiddel for å hjelpe ofre å returnere dem til hjemlandet. Dette perspektivet var

---

1 Slike representasjoner kan være egnet til å få fram alvoret til og skaden ved menneskehandel, men kritikken har vært at det kan skape nye problemer, blant annet kan det hindre identifisering av og assistanse til ofre for menneskehandel fordi det skal mye til å identifisere seg med en slave eller med de bildene som ofte brukes (Andrijasevic, 2010; Gregoriou & Ras, 2018; Mai, 2018).

så sterkt i Norge at det å forhindre migrasjon lenge framsto som en egnet måte å beskytte kvinner fra menneskehandel på (Jahnsen & Skilbrei, 2018). Norske myndigheter står blant annet bak en manual som instruerer ansatte på utenriksstasjoner om å avslå visumsøknader «om det kan *hende* at søkeren blir utsatt for menneskehandel i Norge» (Council of the Baltic Sea States, 2011, s. 29): «You should not issue a visa if you think that the person may be at risk of becoming a victim of human trafficking.» Det som lenge var det fremste tilbudet for identifiserte ofte for menneskehandel i Norge var plassering på krisesentre, noe som reflekterer at man regnet med at dette var noe som kun rammet kvinner og som kun foregikk i prostitusjonsmarkedet. Den første handlingsplanen om menneskehandel kom i 2003 og hadde tittelen *Regjeringens handlingsplan mot handel med kvinner og barn 2003–2005* (Justis- og politidepartementet, 2003). Illustrasjonen på planens forside er av silhuetter av kvinner framstilt som streker i en strekkode, og de fleste av bildene i selve handlingsplanen er av barn og kvinner som holdes fast av mannshender. Menneskehandel, slik det defineres i FNs menneskehandelsprotokoll, kan foregå i ulike sektorer, men norsk menneskehandelspolitikk plasserte tidlig prostitusjon som hovedeksempelet på menneskehandel, noe som gjorde tiltak som handlet om å bekjempe utbredelsen av prostitusjon generelt, til et egnet menneskehandelstiltak. I regjeringens tredje handlingsplan nevnes utnytting i arbeidslivet, men med referanser til at slikt foregår i andre deler av verden. I dag er prioriteringene og innrammingen annerledes, eksemplene er bredere og mindre dramatiske, men så har heller ikke menneskehandel lenger noe politisk momentum.

Forståelsen av fenomenet menneskehandel over har dannet grunnlag også for forskning initiert av myndighetene. Om man som forsker tar utgangspunkt i denne problemdefinisjonen, at menneskehandel er en ekstrem form for utnytting i prostitusjon som stater må beskytte sårbare kvinnelige migranter fra, framstår en serie spørsmål som relevante og viktige å spørre: Hva er modus operandi for menneskehandlere, altså hva er de viktigste framgangsmåtene som gjør det mulig å utnytte personer i en sårbar posisjon? Hva kan man gjøre for å redde mennesker fra å bli utsatt for menneskehandel? Hvordan kan helsetilbud og hjelpetiltak utformes for å møte behovene til utsatte best mulig? Svar på det første og det andre spørsmålet kan gjøre politiet og andre kontrollører på utenriksstasjoner, på grensen og på gata i stand til å gjøre sin jobb bedre. Svaret på det tredje spørsmålet kan gjøre helsepersonell og sosialarbeidere bedre i stand til å målrette tilbud til ofre for menneskehandel.

Dette er viktige spørsmål å besvare, men innrammingen av fenomenet har også hatt store konsekvenser for hva vi vet om utnyttingsformene som er inkludert og forholdet mellom disse og samfunnsprosesser ellers. Selv om dette perspektivet har vært dominerende i politikk og forskning har det over tid også vokst fram et kritisk perspektiv som har vært kritisk mot det individualiserende blikket som følger av statens problemdefinisjoner og virkemidler. Kritikerne avviser ikke at migranter utnyttes i for eksempel prostitusjon, men fokuset er først og fremst på at menneskehandeldiskursen er et opportunistisk instrument for myndigheter for å forhindre migrasjon og demonisere mannlige migranter. Dette perspektivet uttrykkes i et internasjonalt forskningsfelt som kan kalles kritiske menneskehandelsstudier. Kritiske menneskehandelsstudier ble etablert som et forskningsfelt i direkte motsetning til myndighetsperspektivet som jeg beskrev over, som rettet søkelyset mot individuelle utnyttingsrelasjoner heller enn de bakenforliggende faktorene som gjør utnyttningen mulig (for et forslag til program for kritiske menneskehandelsstudier, se Niezna & Agarwal, 2021).² I motsetning til mye av den forskningen som deler problemforståelse med myndighetene, viser den empiriske forskningen på menneskehandel et komplisert bilde. Det er ikke innlysende hvem som er skurker og hvem som er ofre, og global økonomiske ulikheter og Vestens grensepolitikk utgjør viktige forutsetninger for at utnyttning skjer (se f.eks. Agustín, 2007; Mai, 2018; Paasche et al., 2018). Med utgangspunkt i dette perspektivet, blir det å bidra med kunnskap som kan hjelpe myndigheter med å identifisere og arrestere individer, ofte selv migranter, som utnytter konsekvensene av sårbarhet som blir skapt av vestlige stater, ikke lenger et relevant mål for forskning, kanskje til og med skadelig. Og det å bidra med kunnskap om kjennetegn ved ofre og deres situasjon, blir i dette perspektivet forstått som kunnskap som kan gjøre politiet bedre i stand til å identifisere personene, som da risikerer tvangsutsendelse, enten fordi de ikke har oppholdstillatelse i landet, eller fordi de skal reddes ved å «sendes tilbake til familien» i hjemlandet, selv om de er voksne kvinner som har tatt vare på seg selv, og trolig også en del andre, i mange år (Brunovskis & Surtees, 2008). Den kritiske menneskehandelsforskningen har i stedet undersøkt

---

2 Denne litteraturen bruker først og fremst merkelappen *critical modern slavery studies*, noe som reflekterer at tyngdepunktet ligger i Storbritannia, der myndighetene har erstattet begrepet *human trafficking* med *modern slavery*. Et slik navnebytte har blitt diskutert også i Norge. Det har spesielt vært ulike frikirkelige organisasjoner som har frontet dette begrepet i Norge, men også representanter for LO og politiske partier bruker begrepet (se f.eks. Kristelig Folkeparti, u.å.).

hvordan representasjoner av menneskehandel bidrar til demonisering og kriminalisering av mannlige migranter som organiserer andre migranternes migrasjon og prostitusjon, og offergjøring og infantilisering av voksne kvinnelige migranter som risikerer å bli sendt tilbake til start (Agustín, 2007; Kempadoo, 2005). Forskningen handler også om hvordan politikk som har som mål å begrense migrasjon og prostitusjon, i stedet skaper grobunn for utnytting av migranter gjennom at migrasjon og prostitusjon vanskeliggjøres, og derfor krever mellommenn og -kvinner. Videre har forskningen vært orientert mot å avkle myndighetsforståelsen, men også forskning som tar denne for gitt (Weitzer, 2007). Myndighetsperspektivet på menneskehandel og den framvoksende forskningen om det framstår som epistemiske motpoler. Fenomenet menneskehandel, eller «menneskehandel», som en del forskere ville sagt, blir seende svært ulikt ut avhengig av om man leser handlingsplaner og andre styringsdokumenter, men også rapporter og annet fra aktører i sivilsamfunnet som har vært hjelpsomme i å etablere og kapitalisere på myndighetsdiskursen, enn om man leser kritisk internasjonal forskning.

Dette er den kompliserte konteksten en forsker på feltet må forholde seg til. I det ene perspektivet blir statens rolle sett på som grunnleggende positiv. I det andre perspektivet er statens tilnærming til prostitusjon og migrasjon en del av problemet. Man kunne tenke seg at kunnskap skapt fra disse to posisjonene var komplementære og at det oppsto en produktiv utveksling mellom dem. Men i dette tilfellet er det lite referanser på tvers mellom det stats-sentriske menneskehandelsfeltet og det kritiske migrasjonsfeltet. Det å kombinere dem kommer ikke uten komplikasjoner, og man kan spørre seg om man som forsker både kan delta i «kampen mot menneskehandel» og i den kritiske menneskehandelsforskningen. Eller, stilt annerledes, kan forskeren agere som både problemløser og spørsmålstiller, og hva skal i så fall til for å klare det?

Kan forskeren være både problemløser og spørsmålstiller?

Som jeg har beskrevet over, former normative prosjekter og teoretiske fortolkningsrammer potensielt hvordan forskere tenker på helt grunnleggende måter. Dette betyr også at dette utgjør tatt-for-gittheter, doxa (Bourdieu, 1996), som det kan være vanskelig å identifisere og reflektere over. I kvalitativ forskning er ofte målsettingen å forstå andres perspektiver

og handlemåter. En viktig erkjennelse for en som forsker på mennesker og menneskelige relasjoner er at selv folk som tenker og handler svært annerledes enn en selv, kan ha gode grunner til det. Å være i stand til å undersøke hva dette betyr krever at forskeren forstår at individer er situerte (Rose, 1997) og at perspektivene de har, handler om hva de kan se fra sitt utkikkspunkt. Forskere er også situerte, og faglige perspektiver og metoder er med på å forme dem og deres blikk. Å hevde noe annet, er å hevde at forskere kan utføre et «gude-triks», med Donna Haraways (1988) begrep, ved å anlegge et forutsetningsløst blikk som ser alt. Utsikt fra et konkret utkikkspunkt er alltid partielt, påpeker Haraway – ingen kan se hele bildet hele tiden, man kan bare det utsnittet som er synlig fra stedet man befinner seg.

Det at forskerens blikk kun kan være partielt, ikke universelt, betyr at forskeren må identifisere hvilke deler hen ser, men også forsøke å endre utkikkspunktet sitt, ved å bruke strategier for å se noe nytt. Bourdieu er opptatt av nettopp dette, og han skriver (1992, s. 119):

Det enda sattet att slippa ut ur denna [onde sirkelen] – dvs att kunna svara på frågan «Hur kan ni, som är innskriven i ett samhälle undslippa de sociala bestämningar som ni beskriver?» – är att använda sig av sociologin för att försöka lära känna de sociala bestämningar som påverkar sociologen och därigenom kunna få kontroll över dem.

Bourdieu er opptatt av den politiske viktigheten av å kritisk studere eget ståsted. Han bruker fransk forskning på algerisk kultur på 1960-tallet som eksempel og viser hvordan kunnskapen ble formet av at landet var en fransk koloni. Kunnskap skapt med kolonialismens briller risikerer å bekrefte og reifisere kolonialismen. Og det er her kjernen av behovet for selv-refleksivitet ligger for Bourdieu: Forskere skal forsøke å skape kunnskap som strekker seg utover den hverdagslige forståelsen som preges av egen situasjon og tiden de lever i, og utover rammene som faget de tilhører tilbyr i øyeblikket (Bourdieu, 1990, s. 5):

In what is unthinkable at a given time, there is not only everything that cannot be thought for lack of the ethical or political dispositions which tend to bring it into consideration, but also everything that cannot be thought for lack of instruments of thought such as problematics, concepts, methods and techniques.

Det er krevende å skulle fjerne seg fra det som tas for gitt som sant og riktig i sin samtid, men potensialet ligger i å bruke de ferdighetene forskere har

opparbeidet seg i forsøket med å forstå andres perspektiver og handlemåter på seg selv, ved å gjøre det Cato Wadel kaller å være «sosiolog på seg selv» (1991, s. 21). En strategi for å gjøre det er å veksle mellom å nærlese det forskningsdeltakere sier og å sette det de sier inn i en større kontekst, altså en veksling mellom å etablere en forståelse for det de sier som den personen de er og det større landskapet av normer, ideer og vilkår som former hva de kan si. Å veksle slik mellom del og helhet, mellom person og samfunn, snakker vi i kvalitativ forskning ofte om som den hermeneutiske sirkel eller spiral. Denne vekslingen foregår også mellom det empiriske og det teoretiske nivået, og heri ligger også et grunnlag for å bruke empirisk forskning til å problematisere det som teorier tar for gitt, og bruke teori til å bryte opp tatt-for-gittheter om den empiriske verden.

En annen strategi er å identifisere, og anerkjenne, det som gjør forskeren annerledes enn forskningsdeltakerne. Likheter er ingen forutsetning for god kontakt og forståelse mellom individer. En anerkjent forskjell kan være like produktivt som at man forstår hverandre fra starten av på grunn av like erfaringer og forutsetninger. For å kunne gjøre forskjell produktivt må forskeren se hva den går ut på og «sette forskjellen i arbeid» i forskningens tjeneste. Å være i stand til å identifisere egne forutsetninger i møte med forskningsdeltakeren har overføringsverdi til å bli i stand til å identifisere egne forutsetninger i møte med forskningens tema og feltets dynamikk. Situierthet, slik Haraway (1988) snakker om det, er ikke den ureflekterte posisjonen vi befinner oss i, men den bevisste situerte kunnskapsposisjonen vi snakker fra. Refleksivitet er nøkkelen å bevege seg fra det ene til det andre. Michel Foucault er en inspirasjon for mange forskere som forsøker å se noe annet enn det som tas for gitt i samtiden, og i hans eget arbeid brukte han ulike former for historisering for å få det til. Han beskriver en forpliktelse til å «re-examine evidence and assumptions, to shake up habitual ways of working and thinking» (Foucault, 1989, s. 462). Det er ikke lett å identifisere og kritisk reflektere over hvilke posisjoner som finnes i forskningsfeltet man inngår i. Terrenget er ikke alltid kjent for forskere.

Konklusjon

I dette kapitlet har jeg tatt for meg prosesser som skaper blindsoner for forskere. Jeg har presentert og diskutert forholdet mellom etablerte posisjoner og forskning på flere forskningsfelt for å illustrere hva som skjer når politiske og faglige innramminger skaper forutsetningene for, men

derfor også begrensninger i, hva forskere er i stand til å se. All kunnskap kommer fra et «sted», skapt av personer med erfaringer, synspunkter og prioriteringer. Ved å vise fram hvordan dette foregår i konkrete felt, kan jeg forhåpentligvis bidra til å øke refleksjonsnivået hos forskere. Jeg skisserer, med Bourdieu og Wadel, en løsning som går ut på å være «sosiolog på seg selv», å underlegge seg selv noen av de samme analytiske øvelsene vi utsetter andre for. Jeg beskriver over hva dette kan innebære i praksis, med vekt på hvordan forskere kan bruke de ferdighetene de oppøver seg for å forstå forholdet mellom situasjon og perspektiv for forskningsdeltakerne, til også å forstå seg selv og sitt utkikkspunkt.

Forfatterbiografi

May-Len Skilbrei er professor ved Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitetet i Oslo. Hun forsker spesielt på forholdet mellom personlige erfaringer med for eksempel prostitusjon, migrasjon, menneskehandel og voldtekt og samfunnets regulering av de samme fenomenene. De siste årene har hun også utgitt en håndbok i forskningsetikk og databehandling (med Heidi Østbø Haugen) og en lærebok om kvalitative metoder, begge utgitt av Fagbokforlaget.

Referanser

- Agustín, L. M. (2007). *Sex at the margins*. ZED Books.
- Andrijasevic, R. (2010). *Migration, agency and citizenship in sex trafficking*. Palgrave Macmillan.
- Bakewell, O. (2008). Keeping them in their place: The ambivalent relationship between development and migration in Africa. *Third World Quarterly*, 29(7), 1341–1358. <https://doi.org/10.1080/01436590802386492>
- Becker, H. (1967). Whose side are we on? *Social Problems*, 14(3), 239–247. <https://doi.org/10.2307/799147>
- Bourdieu, P. (1990). *In other words: Essays toward a reflexive sociology*. Polity Press.
- Bourdieu, P. (1992). *Texter om de intellektuelle*. Brutus Östlings Bokförlag.
- Bourdieu, P. (1996). *Symbolisk makt* (A. Prieur, Overs.). Pax Forlag.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (1999). On the cunning of imperialist reason. *Theory, Culture and Society*, 16(1), 41–58. <https://doi.org/10.1177/026327699016001003>
- Brunovskis, A. & Surtees, R. (2008). Agency or illness – the conceptualization of trafficking victims' choices and behaviors in the assistance system. *Gender, Technology and Development*, 12(1), 53–76. <https://doi.org/10.1177/097185240701200105>
- Büscher, B. (2010). Anti-politics as political strategy: Neoliberalism and transfrontier conservation in Southern Africa. *Development & Change*, 41(1), 29–51. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.2009.01621.x>
- Connelly, L. & Sanders, T. (2020). Disrupting the boundaries of the academe: Co-creating knowledge and sex work 'academic-activism'. I S. Walklate, K. Fitz-Gibbon, J. Maher &

- J. McCulloch (Red.), *The Emerald handbook of feminism, criminology and social change* (s. 203–218). Emerald Publishing.
- Council of the Baltic Sea States. (2011). *Handbook for diplomatic and consular personnel on how to assist and protect victims of human trafficking*. Task Force against Trafficking in Human Beings (TF-THB). Council of the Baltic Sea States Secretariat.
- Christie, N. (1997). Four block against insight: Notes on the oversocialization of criminologists. *Theoretical Criminology*, 1(1), 13–23. <https://doi.org/10.1177/1362480697001001002>
- Dworkin, E. R., Menon, S. V., Bystryński, J. & Allen, N. E. (2017). Sexual assault victimization and psychopathology: A review and meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 56, 65–81. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2017.06.002>
- Europakommisjonen. (u.å.). *Horizon Europe*. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en
- Farley, M. (2005). Prostitution harms women even if indoors: Reply to Weitzer. *Violence Against Women*, 11(7), 950–964. <https://doi.org/10.1177/1077801205276987>
- Farley, M., Cotton, A., Lynne, J., Zumbek, S., Spiwak, F., Reyes, M. E., Alvarez, D. & Sezgin, U. (2003). Prostitution and trafficking in 9 countries: Update on violence and post-traumatic stress disorder. I M. Farley (Red.), *Prostitution, trafficking, and traumatic stress* (s. 33–74). Haworth.
- Foucault, M. (1980). *The history of sexuality I: An introduction*. Vintage.
- Foucault, M. (1989). Concern for truth. I S. Lotringer (Red.), *Talk show. In Foucault live (interviews, 1961–1984)* (s. 455–464). Semiotext.
- Gregoriou, C. & Ras, I. A. (2018). Representations of transnational human trafficking: A critical review. I C. Gregoriou (Red.), *Representations of transnational human trafficking: Present-day news media, true crime, and fiction* (s. 1–24). Palgrave.
- Haraway, D. (1988). Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575–599. <https://doi.org/10.2307/3178066>
- Jahnsen, S. & Skilbrei, M.-L. (2018). Leaving no stone unturned: The borders and orders of transnational prostitution. *British Journal of Criminology*, 58(2), 255–272. <https://doi.org/10.1093/bjc/azx028>
- Jensen, T. B. (1990). Prostitutionsforskning: Teori og forståelse indenfor forskning i prostitution. *Udkast*, 18(1), 39–80.
- Justis- og politidepartementet. (2003). *Regjeringens handlingsplan mot handel med kvinner og barn (2003–2005)*. <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/jd/prm/2003/0007ddd/pdfv/201132-menneskehandel.pdf>
- Justis- og politidepartementet. (2005). *Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel (2005–2008)*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/regjeringens-handlingsplan-mot-menneskeh/id509084/>
- Justis- og politidepartementet. (2010). *Sammen mot menneskehandel. Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel (2011–2014)*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/sammen-mot-menneskehandel/id629869/>
- Kempadoo, K. (2005). From moral panic to global justice: Changing perspectives on trafficking. I K. Kempadoo, J. Sanghera & B. Parraniak (Red.), *Trafficking and prostitution reconsidered. New perspectives on migration, sex work, and human rights* (s. vii–xxxiv). Paradigm Publishers.
- Kristelig Folkeparti. (u.å.). *Menneskehandel*. Hentet 2. juni 2023 fra <https://krf.no/politikk/justis-og-beredskap/menneskehandel/>
- Kruse, A. & Skilbrei, M.-L. (under utgivelse). The monster and the self: Taking on the monstrosity of sexual violations. *Punishment & Society*.
- Law, J. (2004). *After method: Mess in social science research*. Routledge.
- Mai, N. (2018). *Mobile orientations: An intimate autoethnography of migration, sex work, and humanitarian borders*. University of Chicago Press.

- McAra, L. (2017). Can criminologists change the world? Critical reflections on the politics, performance and effects of criminal justice. *British Journal of Criminology*, 57(4), 767–788. <https://doi.org/10.1093/bjc/azw015>
- Meld. St. 5 (2022–2023). *Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2023–2032*. Kunnskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-5-20222023/id2931400/>
- Midtbøen, A. H. & Pedersen, A. W. (2020). Tidsskrift for samfunnsforskning: «Problemorientert empirisme» gjennom 60 år. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 61(1), 5–11. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-291X-2020-01-01>
- Murphy, D. (2022). Walking, talking, imagining: Ethical engagement with sex workers. *Ethics and Social Welfare*, 16(2), 219–234. <https://doi.org/10.1080/17496535.2022.2033809>
- Niezna, M. & Agarwal, P. (2021). Self-education and collective learning: Forming a critical «modern slavery» study group. *Anti-Trafficking Review*, 17, 133–139. <https://doi.org/10.14197/atr.201221178>
- Norges forskningsråd. (2010). *Sociological research in Norway: An evaluation*. <https://www.forskningsradet.no/siteassets/publikasjoner/1253965057242.pdf>
- Paasche, E., Skilbrei, M.-L. & Plambech, S. (2018). Vulnerable here or there? Examining the vulnerability of victims of human trafficking before and after return. *Anti-Trafficking Review*, 10(1), 34–51. <https://doi.org/10.14197/atr.201218103>
- Perera, S. (2017). Bermuda triangulation: Embracing the messiness of researching in conflict. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 11(1), 42–57. <https://doi.org/10.1080/17502977.2016.1269528>
- Rasmussen, I., Strøm, S., Sverdrup, S. & Hansen, V. W. (2014). *Evaluering av forbudet mot kjøp av seksuelle tjenester*. Vista Analyse.
- Rose, G. (1997). Situating knowledges: Positionality, reflexivities and other tactics. *Progress in Human Geography*, 21(3), 305–320. <https://doi.org/10.1191/030913297673302122>
- Rydström, J. (2018). What's the problem with prostitution? Shifting problematisations of men and women selling sex. I M.-L. Skilbrei & M. Spanger (Red.), *Understanding sex for sale: Meanings and moralities of sexual commerce* (s. 21–37). Routledge.
- Sigona, N. (2018). The contested politics of naming in Europe's 'refugee crisis'. *Ethnic and Racial Studies*, 41(3), 456–460. <https://doi.org/10.1080/01419870.2018.1388423>
- Skilbrei, M.-L. (2012). The development of Norwegian prostitution policies: A marriage of convenience between pragmatism and principles. *Sexuality Research and Social Policy*, 9(3), 244–257. <https://doi.org/10.1007/s13178-012-0096-z>
- Skilbrei, M.-L. (2021). Taking on the categories, terms and worldviews of the powerful: The pitfalls of trying to be relevant. *Identities*, 28(5), 561–577. <https://doi.org/10.1080/1070289X.2020.1805884>
- Skilbrei, M.-L., Stefansen, K. & Heinskou, M. B. (2019). A Nordic research agenda on rape and sexual violence. I M. B. Heinskou, M.-L. Skilbrei & K. Stefansen (Red.), *Rape in the Nordic countries: Continuity and change* (s. 1–17). Routledge.
- Skjævesland, O. I. (2006, 2. november). Økt innsats mot trafficking. *Aftenposten*. <https://www.aftenposten.no/norge/i/66vvo/oekt-innsats-mot-trafficking>
- Thorenfeldt, G. (2014, 9. september). Vil ha aksjoner mot renholdsbransjen, restauranter, bygg og transport. *Dagbladet*. <https://www.dagbladet.no/nyheter/vil-ha-aksjoner-mot-renholdsbransjen-restauranter-bygg-og-transport/60920185>
- Wadel, C. (1991). *Feltarbeid i egen kultur: En innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. SEEK.
- Weitzer, R. (2007). The social construction of sex trafficking: Ideology and institutionalization of a moral crusade. *Politics & Society*, 35(3), 447–475. <https://doi.org/10.1177/0032329207304319>